

47. שדרות – עיר שכנה של שער הנגב

מאז עלייתנו ארצה היינו מודעים לקיומה של העיירה השוכנת בקרבתנו, שדרות. לעומת מרחביה של המועצה האזורית על קיבוציה השונים, נתפסה שדרות כמקום קטן ובעל סגנון חיים שונה לגמרי מזה שלנו. הקיבוץ דאג לכל צרכינו בתחומי הבריאות, החינוך, המזון, המגורים וכן בבעיות מיוחדות שהתעוררו מעת לעת. שדרות הייתה עיירת פיתוח. רוב אוכלוסייתה עלתה לארץ מצפון אפריקה וקיבלה עזרה ממשלתית. שדרות הייתה בשלהי שנות החמישים ובמרוצת שנות השישים מעין "עיר לוויין" של קיבוצי שער הנגב. התנועה הקיבוצית נמצאה אז בתנופת התפתחות ויצרה מקורות כלכליים חדשים באמצעות שילוב בין תחומי התעשייה והחקלאות. ברור חיל היה הקיבוץ החלוצי בשטח הזה. כבר ב-1956, חברנו ומנהיגנו בעל החזון דב צמיר היה מודע לכך שהקיבוצים לא יוכלו לקיים את עצמם מבחינה כלכלית רק ממקורות פרנסה חקלאיים. הוא צדק. חברנו ארווין סְמֶל מונה לבחון את האפשרויות להקמת תעשייה מתאימה ובעלת פוטנציאל כלכלי. כאיש רציני ומוכשר הוא התמסר לנושא, ובתחילת 1958 הצליח להביא לקיבוץ טכנולוגיה שווייצרית לייבוש ירקות. ארווין איתר גם שותף שווייצרי, וולפגנג מְסֶר, שהגיע לישראל ועזר לנו לפתח את הפרויקט בברור חיל.

בית החרושת גרם למהפכה של ממש במשק. עשרות חברים היו מוכנים לעבוד בו, וזאת בתקופה שהחקלאות הייתה מקור פרנסה חשוב בישראל, וכמובן גם באזורנו. כעבור זמן קצר הצטרפו מאות עובדים משדרות לקיבוציניקים מברור חיל ויחד הקימו את הפרויקט שבשעתו נחשב מפואר - "דקו" (Dehydrated Vegetables), התעשייה החקלאית הראשונה בישראל. בית החרושת קלט את הירקות של עשרות חקלאים מהאזורים השכנים וייבש אותם. כתשעים אחוז מהיצור היה מיועד ליצוא לאירופה וארצות הברית, וחלק קטן הופנה לשיווק בשוק המקומי.

היום, כאשר אני מהרהר במה שתרם לפיתוח ברור חיל ומגזרים חקלאיים וכלכליים אחרים בנגב (לא לשכוח שהמדובר בשנות השישים), נראה לי שבית החרושת "דקו" יצר מהפכה בתפיסה הכלכלית של התנועה הקיבוצית ושל הפיתוח החקלאי בכלל בדרום הארץ. קיבוצים אחרים הגיעו מאוחר יותר לאותה מסקנה שאליה הגיע ברור חיל, שרק הקמת תעשייה בקיבוצים תוכל להבטיח את עתידם הכלכלי ושהדבר החשוב ביותר הוא למנף את אפשרויות העבודה הזמינות לדור החדש, בין היתר כאמצעי לצמצום ממדי העזיבה של הקיבוץ לעיר בחיפוש אחרי הזדמנויות עבודה.

בדיעבד התברר ש"דקו" היה עבורנו צעד קדימה, למרות שהמפעל לא הצליח כלכלית כפי שקיוונו. מכרנו את המפעל לגורמים פרטיים ולבסוף הם סגרו אותו עקב הפסדים. חבר ברור חיל מיוצאי מצרים, דב רוזנהק, מנהיג הקבוצה המייסדת ב-1948 (הברזילאים הגיעו לברור חיל בשנת 1952), נבחר ב-1957 כראש המועצה האזורית שער הנגב. הוא היה

החווה, ההוגה והמגשים של "הרפובליקה הסוציאליסטית של שער הנגב". דב רוזנהק, מנהיג כריזמטי, התמסר כראש המועצה לא רק לפתרון בעיות מוניציפאליות, אלא פעל להקמת "מפעלי שער הנגב", הניע חברי קיבוצים איכותיים לעבוד במסגרת האזורית וייצר מקומות עבודה חדשים המבוססים על החקלאות. בתקופת כהונתו בשנים 1957-1966, נוסד בית הספר האזורי שער הנגב, שהיה המוסד החינוכי הראשון בארץ שבו ילדים מקיבוצי האזור השונים למדו מכיתה ב' עד י"ב. לפני הקמת בית הספר האזורי נסעו הילדים לקיבוץ ניר-עם, שבו היה בית הספר היחיד באזור עם כיתות יסוד.

ההשקפה האידיאולוגית של דב רוזנהק הייתה שראוי ליצור אזור מאוחד, שבו ירוכזו כל המאמצים הכלכליים, החינוכיים והתרבותיים. הוא אפילו חלם על חדר אוכל אזורי, כאמצעי להוציא מכל קיבוץ את חדר האוכל ה"פרטי" שלו ולבנות חדר אוכל מושלם לכל קיבוצי האזור. רעיונותיו הרחיקו לכת. הוא האמין שעם הזמן המגזרים הכלכליים של כל אחד מהקיבוצים באזורנו יעברו למרכז כלכלי של קואופרטיב אזורי עתידי, אשר יתפתח לקואופרטיב בין-אזורי שיספק שירותים לכל המועצות שבסביבה, כולל שדרות ואולי, מי יודע, בעתיד גם לערים אחרות. באופן טבעי היה עליו להידבר עם כל קיבוץ, וכאן נתקל חזונו בקשיי יישום. הקיבוצים לא גילו נכונות להעביר את מה שיש בידיהם לטובת משהו גדול יותר, אזורי, אבל די היפותטי. זה נראה כסיכון מה שכבר נבנה בקיבוץ לאורך שנים ותוך התמודדות עם קשיים רבים, לטובת עתיד מעורפל.

ובכל זאת, "המרכז הכלכלי האזורי" שנוסד ביוזמת דב רוזנהק שגשג עם השנים. הוא הניב תעשיית צ'יפס מוצלחת (אזור שער הנגב מגדל 60 אחוז מייצור תפוחי האדמה בארץ). הוקם בית מטבחים גדול לעופות, שריכז את ענף הלול בקיבוצי האזור והיווה מקור הכנסה מצוין לקיבוצים. הוקמו גם מוסך מרכזי, מכבסה תעשייתית, תחנת מיון לפרי הדר, מנפטה לכותנה, תחנה לאנרגיית שמש ותחנה אחרת על בסיס דשנים, מרכז תוכנה ברמה גבוהה ועוד. המפעלים הללו נוסדו בעזרת הלוואות ממשלתיות ובמימון עצמי מהקיבוצים. וכוח האדם? רוב הפקידים היו חברי הקיבוצים באזור. העובדים בפס הייצור היו ברובם המכריע אנשי שדרות (כ-800 איש). כמות העובדים הזו והחלוקה המובהקת בתחומי העבודה ביניהם תרמה עם הזמן להיווצרות אקלים רווי מתח בין "אנחנו" ל"הם".

חברי הקיבוצים באזור האמינו בצדק חברתי, שהוא ערך בסיסי ומהותי בחיי הקיבוץ. אבל מנקודת המבט של העובדים משדרות נחשבו חברי הקיבוצים ל"בעלים" החדשים. קשה לומר שקיבוצי שער הנגב התעשרו הודות למפעלי התעשייה שהוקמו במסגרת האזורית. להפך. במשך השנים סבלנו מהפסדים כספיים ולבסוף נאלצנו לסגור או למכור את כל המפעלים, לאחר עשרות שנות עבודה וקשיים.

בשנות החמישים והשישים קרא בן-גוריון לקיבוצים בכל הארץ לקבל לעבודה את הפועלים השכירים מהערים, כי לדעתו אי אפשר שהקיבוצים יישמו את "הסוציאליזם הטהור" שלהם כאשר המון פועלי הערים מובטלים. בזמנו עוררה תביעתו של בן-גוריון דילמה גדולה בקרב המנהיגות הקיבוצית – בתנועות ובקיבוצים עצמם. אבל מרביתה נענתה לדרישה ודבר זה חולל

מהפכה בחיים החברתיים בקיבוץ. החיים יחד גרמו בעיות קשות בין השכירים לבין הקיבוצניקים. בחיי היום-יום התאמצו כולם לעבוד היטב, לשפר את הייצור החקלאי ולפתח את התעשיות. אבל בסופו של יום נשארו הרווחים ברשות הקיבוצים והדבר גרם להרגשה רעה בקרב העובדים השכירים העירוניים. מצד אחד הקיבוץ נענה לקריאתו של בן-גוריון לספק את הצרכים של אלה אשר לא היה להם מקום עבודה. מצד שני הכביד הקושי האידיאולוגי: הקיבוץ ה"קלאסי" נעזר בפועלים שכירים.

מבחינה היסטורית שדרות צריכה הייתה להיות מלכתחילה הבסיס הכלכלי, החברתי והתרבותי של כל האזור ותושביו. אך במקום לפעול ליצירת הבסיס הפיזי, האנושי, הכלכלי והתרבותי שיאפשר לתהליך זה להתרחש במציאות, העדיפו מנהיגיה להעמיד את עצמם כמי שקלועים בסבך הניגוד של "אנחנו" מול "הם", שלצערי התקבל כעובדה – אולי מתוך תחושת כדאיות חולפת ומוטעית מיסודה – על ידי חברי הקיבוצים. המרחק בין האוכלוסייה הקיבוצית לעירונית יצר אווירה של עוינות, שהתפרצה במיוחד בימים של ערב בחירות. הקיבוצים, שהיו בשמאל החברתי, נוכחו שה"פועלים שלהם" מצביעים תמיד למען הימין הקפיטליסטי, כמעין הצבעת "מחאה". המצב הזה נמשך עד היום.

אני מאמין שרק איחוד מוניציפלי, בעתיד, יוכל לשנות את המצב הזה ולהביא עמו בשורה בעלת תוכן חדש של התנהלות חברתית לשתי האוכלוסיות.

בסוף שנת 2004 מנתה שדרות כ-30,000 נפש. בעשורים האחרונים היא קלטה עולים מברית המועצות לשעבר ומאתיופיה. הגידול הטבעי הוא גורם נוסף המשפיע על מגמת

התפתחותה. אוכלוסיית המועצה האזורית שער הנגב מונה כ-5,000 נפש. בשנים האחרונות מסתמן גידול בקיבוצים, המתרחבים על ידי קליטת תושבים חדשים בשכונות קהילתיות הנמצאות בבנייה. לאחרונים אין קשרי כלכלה עם הקיבוץ. הם משתתפים בחיים החברתיים ומבחינה דמוגרפית מדובר בדרך כלל במשפחות צעירות עם ילדים קטנים, המרעננות את הנוף האנושי בקיבוץ.

אני סבור מזה זמן רב שההתפתחות העתידית דורשת גיבושה של אמנה חברתית חדשה בין שתי האוכלוסיות, כשהילדים מתחנכים יחדיו בבתי הספר וכולנו שותפים ליצירת מיזמים תרבותיים וקהילתיים ללא הבדלים ומחיצות.

אנחנו, הקיבוצניקים, הזדקנו וילדינו לא תמיד המשיכו בדרכנו ולא הגשימו את חלומותינו. האידיאולוגיה הקיבוצית מתמוססת ובהדרגה נחשבת שייכת לעבר. מה לעשות, על כן? קיימת רק דרך אחת: לחשוב, לשקול. ליצור עם הזמן מודל חדש של חיים קהילתיים בינינו ובין שכנינו, אבל הפעם לעשות זאת ביחד מן ההתחלה.